İBLİS

Kur'an'da 11 yerde geçen iblis, insanı kıskanması yüzünden Allah'a karşı gelen ve Allah önündeki küstahlık ve böbürlenmesi yüzünden lanete uğrayan, insanın amansız düşmanı bir varlık olarak tanıtılıyor.

Kur'an'da bazen, kullandığı kuvvetin adı olan şeytan kelimesiyle de anılan iblis, esasen şeytan başlıklı tüm karanlık ve çarpıtıcı kuvvet ve oluşların fert halinde sembolü ve temsilcisidir. Bu bakımdan şeytan kelimesi çoğul (şeyâtîn) kullanıldığı halde iblis daima tekildir.

İblis, şeytanî faaliyetlerin beyni, babası olan varlıktır. Kur'an, iblisi, anlatımın etkisi güçlensin diye olmalı, ontolojik bir varlık gibi öne çıkarırken, şeytanı bu varlığın faaliyetleri ve tecellileri olarak tanıtıyor. Şeytanın ontolojik bir varlık ve fert gibi verildiği yerlerde bunu iblis diye anlamak gerekir. Bu, bir şahsın, kendi sıfatıyla anılması cümlesindendir. (bk. burada Şeytan mad.)

İblis, türediği iblâs mastarından, hayır ve mutluluktan ümit kesmiş olmaktan kaynaklanan bir keder ve hırçınlığa düşmek, ümitsizlik ve pişmanlıkla perişan olmak anlamındadır, (bk. Râgıb, b.I.s. mad.) İblis kökünden türeyen iki kelime daha, biri isim (müblis), biri de fiil (yüblisü) olarak 5 yerde geçmektedir. (6/44; 23/77; 43/75; 30/12, 49) Bu kullanımların tamamı, iblâs mastarının yukarda işaret edilen mânâsındadır.

Kehf 50. ayete göre, "İblis, cinlerdendir." Buradaki cin kelimesi, cin denen varlık türünü gösterebildiği gibi, kelimenin gözden saklı, görünmez, gizli anlamında da kullanılmış olabilir. Her iki halde de iblis, görünmeyen bir kuvvettir. Biz onu şeytanet denen faaliyetleriyle fark ederiz.

Kur'an, cinlerin atasının (cânn) dumansız ateşten yaratıldığını (55/15) söylemektedir. İblisin de nârdan yani ateşten yaratıldığı açıkça beyan edildiğine göre, onun cin taifesinden olduğunu söyleyebiliriz. O, Âdem'e secde etme emrini aldığı sırada me-

lekler arasında bulunuyordu; ancak Kuran onu melek olarak anmamaktadır. Şu var ki, cin kavramı, geniş çerçevesiyle bütün görünmeyen varlıkları ifade ettiğinden melekler de cin kavramının bu geniş anlamı içine girebilirler. İblis'in başlangıçta bir melek olduğu yolundaki kabul buradan kaynaklanıyor olabilir. Şunu da ekleyelim: Kur'an'ın Âdem'e secdeden bahseden ayetleri, "Melekler toptan secde ettiler, iblis müstesna" ifadesiyle iblisin meleklerden biri olabileceğini savunmayı, dolaylı bir şekilde de olsa mümkün kılmaktadır.

İblisin Adem'e secde etmemesinin sebebi neydi?

Kur'an bu sorunun cevabını İblis'in dilinden verirken şöyle diyor:

"Dedi, 'Kuru bir çamurdan, değişken-cmk bir balçıktan yarattığın bir insana secde etmek için var olmadım." (Hicr, 33)

"Ben ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu topraktan yarattın." (Sâd, 76)

Âdem'e secdenin meleklere emredilmesi, ona, ilahî nefhamn üflenmesi üzerinedir. Bu demektir ki, Âdem, iğreti ve fani unsurlar içinde sonsuzun ve ölümsüzün tohumunu, ölümsüzlük emanetini taşıma liyakatini elde ettikten sonra meleklerin üstüne yükselmiştir. İblis bunu biliyor ve buna rağmen secde etmiyor idiyse, ileri sürdüğü gerekçe ne olursa olsun, bir aşağılık ve kıskançlık kompleksini ödünlemekteydi. Bundan da anlaşılır ki, bütün "Ben daha büyüğüm" iddialarının arkasında bir aşağılık kompleksi ve yetersizlik yatar.

Eğer iblis, Âdem'in taşıdığı ve kendisini secde edilecek varlık mertebesine çıkaran ilahî emaneti fark etmemiş idiyse, bu takdirde bilgisizlik ve körlük illetinin temsilcisi olur ki, bu illet birinciden daha beterdir. O halde, bazı tarikat çevrelerinin iblisi, 'bilgisinin çokluğu yüzünden sapmış' gösteren ilim düşmanı anlayışları Kur'an'ın iblis telakkisine temelden aykırıdır. Ve çok vahim bir iblisliktir. Tam aksine, iblis, cehaletinin kurbanı olmuştur. Esasen, bilginin insanı sapma ve düşüşe götüreceği yolunda bir kabul Kur'an'dan asla onay alamaz. Kur'an, şirk de dahil, en büyük sapmaların cehalet ürünü olduğunu açıkça ifade eder. (bk. burada, Şirk mad.)

Eğer böyle olmasaydı, Âdem adı verilen o bir avuç toprağa saklanmış sonsuzluğu, yaratıcı gücü görür, böyle bir oluşa vücut veren Allah'ın sergilediği sırrın önünde zevk ve hayranlıkla eğilirdi. Bunu başaramamıştır. Bu başarısızlık, iblisin ilahî iradeye, akü planında ters düşmesidir.

İblis, ilahî iradeye, sevgi planında da ters düşmüştür. Çünkü seven, sevdiğinin sevdiğini de sever. Ve sevgi, zıtlaşmayı değil, kaynaşmayı gerektirir. İblis, sevgiyi nefrete, kaynaşmayı boğuşmaya çevirmenin de ilk temsilcisidir.

İblis, ilahî iradeye, saygı planında da ters düşmüştür. Yaratıcı'nın huzurunda kıyasa yeltenmesi bunu gösterir. "Ben ateşim, o toprak; o halde ona secde et diye emretmeyi bırak: Çünkü ateş topraktan üstündür" şeklinde bir kıyasla emre karşı çıkmak, Allah'ı küçümsemek küstahlığıdır. Yaratıcı şuurun ulaşılmazlığını fark ve kabul eden bir benlik, o şuurun, bir avuç toprakta ateşten çok daha değerli unsurları saklayabileceğini hemen anlamalıydı. Ne yazık ki, inat, cehalet ve aşağılık kompleksi buna engel olmuştur.

İblis şunu da gözden kaçırmıştır: Allah, Âdem'e secdeyi emrederken, 'kendi ellerimle yarattığım varlık' diyerek Âdem'in Allah'ın özel ilgi ve itinasıyla yaratıldığına dikkat çekmiştir. İblis, gurur ve bencilliğinin gözlerine çektiği perde yüzünden, buradaki varlık ve oluş sırrını da görememiştir. Bu görememe onu şekil sel bir mantık oyununa mahkûm ettiği için ateşle toprak mukayesesine saplanmış, yaratıcı şuurun toprağa sakladığı bilgi ve sevgi cevherine ulaşamamıştır. İblis, secde emri üzerine Âdem için şöyle diyebilmiştir:

"Şu benden üstün kıldığına bir baksana! Yemin olsun, eğer beni kıyamet gününe kadar ertelersen, onun soyunu, pek azı hariç, hükmüm altına alacağım." (Isra, 62)

İblis şunu bilemedi:

Yaratıcı irade, hükmünü, aklın ve kıyasın üstünde ve ötesinde yürütür. Madde-akıl hesap ve kıyasını Allah'ın iradesinin üstünde görmek, Firavun'a İsrailoğulları'nın tüm erkek çocuklarını öldürmekle kendisine düşman olacak çocuktan kurtulacağını söyler. Ama yaratıcı irade, bu hesapları saf dışı bırakan öyle müthiş

bir oyun sergiler ki, kılı kırk yaran Firavun'a, düşmanı olacak çocuğu kendi sarayında bizzat kendi elleriyle besletip büyüttürür.

Ateş ve toprak karşılaştırması bize gösteriyor ki, varlık ve oluş sırrı toprakta, toprağın sembolleştirdiği çile ve ezilmişliktedir. Bu nükte, Hz. Peygamber'in, kendisinden sonra en büyük insan olan Hz. Ali'ye Ebu Türâb (toprağın babası) unvanını vermesinde de belirgindir. Ebu Türâb olan bir benlik, tevazu, ıstırap, ezilmişlik, ihanete uğrama gibi maddî ölçülerle basitlik ve mağlubiyet ifade eden görünümlere rağmen ölümsüz gerçek açısından sultandır; zaferin doruk noktasındadır. Ve ona galip gelmiş gibi görünen iblis yaratılıştılar sonuçta mağlup, mahkûm ve perişan olurlar.

Toprak tabiatı ile ateş tabiatı farkı Âdem'le iblisin, hatalarından sonraki tavırlarında da kendini göstermiştir. Âdem, yasak ağaçtan yedikten sonra hatasını itiraf ederek Allah'tan affını dilemek yoluna gitmiş ve bağışlanmıştır. (2/37) Oysaki iblis bunu yapmamış, gurur ve inadını sonuna dek sürdürmüş ve lanetlenip kovulmuş tur. Müslüman düşünürler bu noktaya da dikkat çekerek derler ki: Âdem'in seçkinliğinin, iblisin de lanetlenişinin temelinde şu birbirinin zıddı beş şey vardır: Âdem; suçunu kabullenmek, pişmanlığını belirtmek, kendini kınamak, tevbeye sarılmak ve Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemek suretiyle mutluluğa erdi. İblis ise hatasını kabul etmemek, pişmanlığını itiraftan kaçınmak, kendini kınamamak, aksaklık ve bozukluğu Allah'a nispet etmek ve rahmetten ümidi kesmekle mahvoldu.

İblis, Allah'a isyan üzerine lanetlenip kovulunca, Allah'tan mahşer gününe dek faaliyette bulunmasına izin istedi. İblisin burada 'insanların diriltilecekleri güne kadar' deyimini kullanması ilginçtir. Bu ifadeyle iblis, Allah karşısında yine kurnazlık ederek ötümsüzleşmek istiyor, ancak bu isteğini bir söz oyunuyla saklıyor. Cenabı Hak ise, iblisin bu oyununu fark ederek ona, 'belli bir güne kadar' diye izin veriyor. (15/37-38; 38/80-81) Yani onun sonsuza dek faal olma isteğini reddediyor. Bu belli gün, son insanın da dünyadan çekilmesi zamanıdır ki, o anda iblisin işi bitmiş olacaktır. İblis o güne değin şeytanî kudretini kullanarak insanı, yani Allah ile arasına giren düşmanını rezil etmek için didinecektir. Şöyle diyor:

"Yemin olsun, eğer beni kıyamet gününe kadar ertelersen, onun soyunu, pek azı hariç, hükmüm altına alacağım. Allah buyurdu: 'Defol git! Onlardan kim sana uyarsa, cezanız cehennem olacaktır. Ne de mükemmel ceza! Onlardan güç yetirdiğini sesinle yerinden oynat. Atlıların ve yay alan nla yaygara çıkarıp üzerlerine çullan. Mallarda, evlatlarda onlara ortak ol, onlara ha bire vaatte bulun. Kuşkusuz, benim kullarım üzerinde senin hiçbir sultan olmayacaktır.' Vekil olarak Rabbin yeter." (İsra, 62-65)

Kur'an-ı Kerim, insanı, iblisin bu amansız savaşına karşı, Allah'ın kendisine güven ve iltimasına layık bir tavır sergilemeye çağırmaktadır. İblis, Allah'ın değil, insanın düşmanıdır ve Allah ona karşı insanı tutmuştur. İnsana yakışan, Allah'ın bu güvenine layık bir tavır sergilemektir. Allah, iblisin isyan serüvenini anlattıktan sonra, insana şöyle soruyor:

"Hani, biz, meleklere 'Adem'e secde edin' demiştik de iblis dışında hepsi secde etmişti. İblis, cinlerdendi. Kendi Rabbinin emrine ters düştü. Şimdi siz, benim beri yanımdan, onu ve onun soyunu dostlar mı ediniyorsunuz? Hem de onlar sizin düşmanmızken. Zalimler için ne kötü bir değiştirmedir bu! Ben onları ne göklerle yerin yaratılmasına, hatta ne de kendilerinin yaratılmasına tanık tuttum. Ben, sapıp gitmişleri yardımcı edinecek değilim." (Kehf, 50-51)

Bu ayetler çok önemli bir noktaya dolaylı olarak parmak basıyor: İblis ve yaranı, ne kendilerinin yaratılışına ne de diğer varlıkların yaratılışına şahit tutulmuşlardır. Oysaki, insan, Mîsakve Şehâdet maddelerinde de gösterdiğimiz gibi, kendi yaratılışına şahit tutulmuştur. İşte, iblisin, toprak varlık diye küçümsediği insanda fark edemediği üstünlüklerden biri de budur. Demek olur ki, iblis, insanla Allah arasındaki ezelî mukavele gibi bir nimete sahip olmamanın bahtsızlığını da taşıyor. Ve bu mukavelenin yokluğu, dış görünüş ne olursa olsun, tüm iddiaları yıkılmaya mahkûm kılıyor.

İblis bahsinin, bizce en önemli noktalarından biri, belki de birincisi budur ve bu nokta, bizim tespitlerimize göre, bugüne kadar henüz fark edilmemiş halde idi. Hicr suresi, 30-40. ayetler, iblisin Âdem'e ve soyuna neler yapmayı planladığını, bizzat iblisin ağzından veriyor:

"İblis şöyle dedi: 'Rabbim! Beni azdırmana yemin ederim ki, yer-

yüzünde onlar için mutlaka süslemeler yapacağım ve onların tümünü kesinlikle azdıracağım. İçlerinden riyaya sapmamış, samimi kulların müstesna. Buyurdu: 'İşte, bana varan dosdoğru yol budur. Benim kullarım aleyhine senin elinde hiçbir güç/kanıt olmayacak. Azgınların seni izleyenleri müstesna. Cehennem onların tümünün şaşmaz buluşma yeridir."

İsra 61-65. ayetlerde ise iblisin neler yapacağı, Allah'ın beyanları halinde verilir. Ne yazık ki, iblisin, Allah karşısındaki iddiasının büyük ölçüde gerçekleştiği, Kur'an tarafından açıkça beyan edilir. İblisin ilk günde, bir sanı olarak kafasından geçirdiği şey, insanın ihmal ve gafleti yüzünden, maalesef bir gerçeğe dönüşmüştür. Bu demektir ki, insan nesillerinin mallarında da, evlatlarında da iblis pay sahibi olmuştur. Ve böylece, insanın arınması daha zorlaşmış, Allah'a karşı yüzü daha kara olmuştur. Kur'an, bu acı ve utandırıcı olguya dikkat çekerken, şöyle diyor:

"Yemin olsun, iblis onlarla ilgili sanısında isabet etti. İnananlardan bir grup dışındakiler ona uydular. Oysaki onun, onlar üzerinde hiçbir sultası yoktu. Sadece biz; ahirete inananı, onun hakkında kuşkuya düşenden ayırmak için böyle yapıyorduk." (Sebe', 20-21)

Allah'ın güven ve sevgisini yitiren iblis, insan varoldukça faaliyet gösterme iznini koparır koparmaz, biricik düşmanı Âdem'i yıkmak için hemen işe girişti ve ilk darbeyi Âdem'le eşini cennetten çıkarmak için indirdi. Allah, Âdem'i bu konuda uyarmış olmasına rağmen (20/117-121), iblis onu kandırdı ve cennetten kovulmasını sağladı.

Kur'an, iblisin ordularından, süvari ve piyade askerlerinden söz etmektedir, (bk. 17/61; 26/95) Bunlar, iblisin kuvvetlerini temsil eden, şeytanlardır.

Özetlersek, iblis, oluşun aydınlık kutbunda, fakat nur (ışık, cemal) parçasında değil, nâr (ateş, celal) parçasında yer alan, insana düşman bir menfi itici kudrettir ki, insan, iç imkânlarını onun tahrik ve tertipleriyle deneme ve yönlendirme fırsatını, bazı çileler pahasına da olsa elde eder.

VARLIK, OLUŞ VE TABİAT KUVVETİ OLARAK İBLİS:

Varlık ve oluşun eksi (negatif) kutbunun temsilcisi olan iblis

(veya şeytan), Kur'an'ın açık ifadesiyle 'ateşten yaratılmış' bir varlıktır.

Varlığın artı (veya pozitif) kutbunu temsil eden Âdem (insan) ise topraktan yaratılmıştır. Kur'an, yaratıcı iradenin bu iki kutbu varlık alanına sürüşünü ifade ederken şöyle demektedir:

"İnsanı, pişirilmiş çamur gibi kuru bir balçıktan yarattı. Cini de ateşin dumansızından yarattı." (Rahman, 14-15)

Kur'an, melek kavramıyla her düzeyde tabiat kuvvetlerine işaret etmektedir. O halde iblis, neticede bir oluş ve tabiat kuvvetidir. Varlıktaki temel faaliyetlerden birinin adıdır. İblis, varlığın ateş kuvvetidir ve toprak kuvveti olan Âdem'e karşı öne çıkarılmıştır.

VARLIK, OLUŞ VE TABİAT KUVVETİ OLARAK ÂDEM

İnsan ontolojik bir varlıktır ama Âdem için aynı şeyi söyleyemeyiz. Âdem, ontolojik bir varlık olan insanın, oluş ve tabiat kuvveti yanını ifade eden bir kavramdır. İblise karşı konulan bir kavramdır.

Âdem'in yaradılışı konusunda ilk tespit edilecek nokta onun topraktan ve bir tekâmül süreci içinde yaratıldığıdır. (Bu konuda ayrıntılar için bk. burada Âdem, mad.)

Âdem'in şekli ve bedeni üzerindeki bu aşamalı oluşumla, tanrısal neflıa olan ruhun üfürülmesi arasında bir zamanın geçtiği de Kur'an'ın beyanları cümlesindendir. (15/29). Kısaca ifade etmek gerekirse, denebilir ki, Âdem'in gerek beden yapısı, gerekse taşıdığı ilahî emanetin, yani ruhun kendisine verilmesi bakımlarından bir tekâmüle tâbi tutulduğunu kabul etmek Kur'an verilerine uygun olur.

Âdem, insan denen ontolojik varlığın yaratıcı iradedeki planı, projesi ve nihayet varlık bünyesinde bir prensibin adı olarak belirginleşiyor. Âdem aynı zamanda, bir ilkenin, kuvvetin ve nihayet bir plan ve projenin de adı olarak görülebilir. O halde, 'âdem' sözcüğünü bazen büyük harfle bazen de küçük harfle yazmak gerekecektir.

İBLİS VE ÂDEM'İN SEMBOLİZE ETTİKLERİ İLKESEL ANLAMLAR NEDİR?

İblis ateş varlık olarak enerjiyi, özellikle teknolojik enerjileri (mesela elektriği) ve nihayet cehennemi ifade etmektedir. İblisin yaratıldığı tabiat kuvveti olan ateş (nâr) aynı zamanda cehennemin de adı ve esasıdır. Yani iblis bir cehennem kuvvetidir. O halde, cehennemi ve cehennem kuvvetini daima iblisle birlikte düşünmek gerekir.

İblisin düşman olduğu âdem-toprak ilkesi ise saf doğa, kirlenmemiş uzay, bozulmamış doğal hayat olarak algılanabilmektedir. Nitekim Âdem'in düşüşü, 'cennet' denen doğal varlık planından çıkarılmakla olmuştur. Ve bunun sebebi de ateş kuvveti olan iblistir. Buradan hareketle şunu tespit edebiliriz:

Teknoloji ve onun uzantısı olan kirli tabiat, dengeleri bozulmuş ve zehirlenmiş uzay, toprak ilkesinin ateş ilkesine yenik düşmesini ifade ediyor. Kur'an'dan çıkan şu iki tablo da bu tespitimizi güçlendirmektedir:

1. Tabiat, varlık ve oluş kuvveti ve prensibi olan iblisin yaratıldığı nâr (ateş) Kur'an'da 120 küsur yerde geçmektedir. Âdem'in yaratıldığı toprak anlamındaki kelimeler ise sadece 36 yerde geçer. (Türâb: 17, tin: 12, salsâl: 4, hame-i mesnûn: 3)

Bazı düşünürler, Kur'an'daki nâra karşılık nur kavramını esas alırlar. Nur kelimesi Kur'an'da 40 küsur yerde geçmektedir.

Nur ve toprağı iblise karşı bir kuvvet olarak toplu halde düşünürsek toplam sayı, 70 küsur olacaktır. Bu demektir ki, Kur'an, iblisin temsil ettiği ateş (négativité, eksi) kuvvetin, âdemin temsil ettiği bütün kuvvetlerin toplamından fazla olduğuna dikkat çekmektedir. Nuru dışta bıraktığımızda âdem'in temsil ettiği varlık ve oluş kuvveti iblisinkinin ancak üçte birine denk düşmektedir.

2. Ateş kuvvet ve prensibi olan iblis **11** kez, iblisin bir diğer adı olan şeytan **88** kez geçer. Toplam sayı **99**'dur ki, Kur'an'ın verdiği ilahî isim ve sıfatların tamı tamına dengidir. Yani ateş kuvveti olan iblisin anıldığı yer sayısıyla, Allah'ın isim-sıfatlan olan Esmaül Hüsna'nın sayısı aynıdır: **99**

Buna mukabil, âdem, Kur'an'da toplam 25 yerde geçmektedir.

Bütün bunların anlamı şudur: İblisin temsil ettiği varlık ve oluş kudreti, âdemin temsil ettiğinden çok daha yüksektir. Bu da gösterir ki, insanın tekâmülü bu yerküre devresinde başarıyla tamamlanamayacaktır. Ya yeni bir insanlık nesli gelecektir yahut da mevcut insan nesli başka bir ortamda (gezegen, plan) tekâmülünü tamamlamak üzere yerkürenin dışına çıkacaktır

Kur'an'ın kıyamet ve haşir kavramlarının irdelenmesinden çıkan sonuç da budur.

BİR ŞER KUVVETİ OLARAK İBLİS

İblisin bir şer kuvveti olarak yerini, anlam ve etkisini biz *'Kur'an Açısından Şeytanettik'* (Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2002) adlı eserimizde genişçe inceledik. O incelemenin bazı bölümlerinden birkaç paragrafı buraya almak istiyoruz:

Kötüden ve kötülükten şikâyet insanındır. Yaratıcı kudret, varlık ve oluşu sünnetullah (Tanrı'nın tavrı, tarzı, yöntemi) denen kanunlarına göre düzenlemiştir. O, mademki sonsuz gücün ve sonsuz takdirin sahibidir, onun düzenlemesinde kötü-iyi diye bir ayrım söz konusu olmaz.

Peki, durum bu ise, tanrısal metinlerde kötü-iyi, şer-hayır ayrımı ve hatta savaşı neden gündeme getirilmiş ve insandan iyinin-hayrın yanında yer alması neden istenmiştir? Sorunun cevabı şu olsa gerek: Tanrı'nın bu tür ayrımları yapması varlık ve oluşa bizim açımızdan baktığı anda ortaya çıkar. Tanrı iş ve oluşa kendi açısından baktığında böyle bir ayrım söz konusu değildir. Kur'an, şeytanı Allah'ın düşmanı değil de insanın düşmanı olarak tanıtmakla işte bu gerçeğin altını çizmiş olmaktadır.

İnsan açısından baktığımızda şunu görmemek de doğru sayılamaz: Dünya bugün olduğundan çok daha kötü olabilirdi. Soru hep, dünyada neden kötülüğün var olduğu şeklinde sorulmuştur; ama soruyu dünyada bunca iyiliğin neden var olduğu şeklinde de sorabiliriz, sormalıyız. Böyle baktığımızda, dünyada kötülüğün var olması Tanrı'nın güçsüzlüğüne kanıt olmak yerine, dünyada bunca iyiliğin var olması Tanrı'nın büyük lütuf ve keremine kanıt olur.

Süreç felsefesi (process philosophy) diye bilinen düşünce ekolünün teodise (iyiliğin bir gün kötülüğe galip geleceğini, kötünün varlığının iyinin kavranması ve geliştirilmesi açısından gerekli olduğunu savunan görüş) anlayışı esas alınarak şu da söylenebilir: Evrenin kötülüklerle dolu olduğunu varsaysak bile, Tann'mn, insanı ve evreni iyilik ve kusursuzluğa doğru yönlendirdiğini kabul edebiliriz.

insanın derin ve inatçı egoizmi bir gerçeği daha görmesine engel olmaktadır: Özgürlük... Bu bağlamda özgürlük, İslam düşüncesinde iblisi önemli bulan yaklaşımlardan birini sergilemiş olan şehit düşünür Aynulkudat Hemedanî (ölm. 525/1130) tarafından gündeme getirilmiştir: Aynulkudat'a göre, her varlığın varlık yapısında egemen olan ve onun esas benliğini karakterize eden bir özellik veya değer vardır. Su söndürür, ateş yakar, arı bal yapar, yılan zehir... İnsanın karakteristik özelliği veya onu 'o' yapan tabiatı ise özgürlüktür. Şehit düşünüre göre, her şey bir şeye müsahhar kılınmıştır, insan da özgürlüğe müsahhar kılınmıştır. Yani onsuz edemez, onun dışında olamaz.

İnsan özgür olmaya mecbur ve mahkûm bir varlıktır. İşte kötü ve şer, insanın bu olmazsa olmaz karakterine imkân yaratmanın olmazsa olmaz araçlarıdır.

Hep iyi olsaydı, oluş gerçekleşmezdi, ama en azından insan diye bir varlık olmazdı. Bir zamanlar hep iyi ve güzel vardı. Ve o zamanlar meleklerin zamanlarıydı. Tanrı, insanı yarattı ve onu özgür tabiatlı bir varlık olarak yarattı. Böyle olunca da bu tabiatın işlemesi için zorunlu olan kötü ve şer ortaya çıktı. İnsan, kendisinin onurunu simgeleyen özgürlükten şikâyet etmezken onun olmazsa olmaz koşulu olan kötü ve serden ne diye şikâyetçi olmaktadır?!

Kötü ve şer, özgürlüğün kaderi olan riskin ta kendisidir.

Kötülüğün varlığı, özgürlüğün varlığının bir sonucudur. İblisin insana secde etmemesinin sebebi, insana özgürlüğün verilmiş olmasıdır. İblis hasedinin temelinde bu var. Ne yazık ki insan, iblisin hasedine ve kendisinin seçkinliğine sebep olan özgürlüğü, düşmanı olan iblisin bu düşmanlığını tatminde araç haline getirmekte, yani özgürlüğünü iblisi dinleme yönünde (bu demektir ki kendi aleyhinde) kullanmaktadır.